

MERKEZİ KURUMSAL OTORİTENİN ÖTEKİLEŞTİRDİĞİ BİR TOPLULUK: ANŞA BACILILAR*

Ali SELÇUK**

Özet

Anşa Bacılılar, Anadolu Aleviliği ve geleneksel Türk halk dindarlığının önemli bir bileşenidir. Anadolu Aleviliği içerisinde Anşa Bacılılar olarak bilinen topluluk, 19. yüzyılda Zile'nin Acısu köyünde yaşamış olan Anşa Bacı adındaki karizmatik lidere nispetle bu adla anılmaktadır. Anşa Bacılılar, kendi ocak sistemlerini yapılaştırmadan önceki dönemlerde Hubyar ocağına bağlı "Sıraç Alevi Topluluğu" içinde yer almaktadır. Ancak Anşa Bacılılar 19. yüzyılın ilk yarısında Sünnileştikleri gerekçesiyle Hubyar ocağına ve Hubyar Dedelerine tabiiyetlerine son vermiş, kendilerini bağımsız ocak ilan etmişlerdir. Kendine özgü sosyal yapı, değerler sistemi ile inanç ve kan akrabalığına dayalı kapalı bir toplum özelliğini taşıyan Anşa Bacılılar, inanç ve uygulamalarını canlı bir biçimde sürdürmektedir. Anşa Bacılıların ayrı bir topluluk olarak ortaya çıkışını, bu süreçte merkezi kurumsal otoritenin onları ötekileştirmesini kendisine konu edinen bu çalışma, Zile ve Çekerek'in Anşa Bacılı köylerinde hâlen devam eden nitel araştırma verileri ile Osmanlı arşiv belgelerine dayanmaktadır. Alan araştırmasından elde edilen veriler, katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşmelerle elde edilmiştir. Yazılı ve sözlü gelenekten edinilen veriler anlamlandırılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Nitekim merkezi otoritenin Anşa Bacılılar üzerindeki ötekileştirme politikasının dinî, siyasi, ahlaki ve baskı-yıldırma olmak üzere çok yönlü olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anşa Bacılılar, Sıraç, Sarrac Keçelileri, Kızılbaş, Osmanlı, Zile.

A COMMUNITY OTHERIZED BY CENTRAL INSTITUTIONAL AUTHORITY: ANSA BACILILAR

Abstract

Ansa Bacililar is a significant part of Anatolian Alevism and traditional Turkish folk religiousness. The community known as *Ansa Bacililar* within Anatolian Alevism has been cited with reference to a charismatic leader named *Ansa Bacı* who had lived in Acısu, a village of Zile in the 19th century. Before establishing its own ocak system, *Ansa Bacililar* was within Sırac-Alawite community connected to the ocak of Hubyar. However, in the first half of 19th century, *Ansa Bacililar* declared itself an independent ocak by terminating its allegiance to the ocak of Hubyar and its dedes because of their Sunni connection. Bearing the characteristics of a closed society based on unique social structure, system of values and kinship of faith and blood, *Ansa Bacililar* keeps their faith and practices alive. This study

* Bu araştırma, TÜBİTAK tarafından SOBAG 109K382 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

** Yrd.Doç.Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Öğretim Üyesi, Kayseri/TÜRKİYE

evaluates the discussions of the emergence of *Anşa Bacılılar* as a separate community, and the otherization policies by the central institutional authority. The main sources of the study depends on Ottoman archival documents and the qualitative data of the research still going on in the villages of *Anşa Bacılı* in Zile and Cekerek. The data on the field research has been obtained by participated observatory and in-depth interviews. The data of written and verbal tradition has been tried to be interpreted. Thus, it has been concluded that the otherization policy of the central authority on *Anşa Bacılılar* is a multi-dimensional phenomena in religious, moral and pressure-frustration regards.

Keywords: Anşa Bacılılar, Sirac, Sarrac Kecelileri, Kızılbas, Ottoman, Zile.

Giriş

Bu araştırmanın konusunu, Zile merkezli bir Alevi topluluğunun Anşa Bacı olarak tanınan bir kadın liderliğinde, dini bir grup olarak şekillenmesi ve merkezi otoriteye karşı verilen mücadeleler oluşturmaktadır. Araştırma, Osmanlı arşiv belgeleri ile Zile ve Çekerek'in Anşa Bacılı köylerinde yapılan mülakatlardan elde edilen verilere dayanmaktadır.

Anadolu Aleviliği içerisinde Anşa Bacılılar olarak bilinen topluluk, 19. yüzyılda Zile'nin Acısu köyünde yaşamış olan Anşa Bacı adındaki karizmatik lidere nispetle bu adla anılmaktadır. Anşa Bacılılar, kendi ocak sistemlerini yapılaştırmadan önceki dönemlerde Hubyar Ocağı'na bağlı "Sıraç Alevi Topluluğu" içinde yer almaktadır. Ancak Anşa Bacılılar 19. yüzyılın ilk yarısında Sünnileştikleri gerekçesiyle Hubyar Ocağı'na ve Hubyar Dedelerine tabiiyetlerine son vermiş, kendilerini bağımsız ocak ilan etmişlerdir. Sünnileştirilmeye tepki olarak kurulan bu yeni ocak, Veli Baba-Anşa Bacı'ya nispetle "Kurdoğlu Ocağı" veya "Anşa Bacılı Ocağı" şeklinde bilinmektedir. Böylelikle "Sıraç Alevi Topluluğu", Hubyarlılar ve Anşa Bacılılar olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Anşa Bacılılar, Veli Baba-Anşa Bacı'dan başlayarak günümüze değin gelen süreç içinde bir ocak sistemini yapılaştırmış ve sözü edilen ocak sistemine meşruiyet kazandırmaya çalışmışlardır.

İnanç ve kan akrabalığına dayalı, kapalı bir topluluk olarak karşımıza çıkan Anşa Bacılılar, günümüzde yoğun olarak Zile ve Çekerek'in köylerinde yerleşik hayat sürmektedir (Yaman 2006: 98-99). Anşa Bacılılar'ın Sünni köylerle olduğu gibi diğer Alevi köyleri ile olan etkileşimleri de son derece sınırlıdır. Çekerek Anşa Bacılı köyleri ile Zile Anşa Bacılı köyleri aynı inanç ve kan bağına dayalı olmaları sebebiyle etkileşim ve iletişim hâindedirler. Anşa Bacılılar olarak bilinen köylerden kız alıp vermekte, ancak diğer Alevi gruplarla kız alıp vermemekte, evlilik kurmamaktadırlar. Kan bağına dayalı ilişki biçimini tesis eden ve kişilere topluluğun bir ferdi olma hüviyetini kazandıran evlilik, Anşa Bacılıların kan ve inanç bağı esasına dayalı bir topluluk olma özelliklerinden dolayı önemli bir gösterge

olma niteliğini taşımaktadır. Anşa Bacıların sosyoekonomik hayatlarını tarım ve hayvancılık şekillendirmektedir. Sosyoekonomik hayat üzerinde belirleyici olan bir diğer etken ise göçtür. Anşa Bacıların dış göçe neredeyse yabancı olmakla birlikte iç göçün oldukça yaygın bir fenomen olduğu anlaşılmaktadır. Anşa Bacıların seksenlerden itibaren genellikle İstanbul'a göç etmiş, İstanbul'da ise yakın yerleşim birimlerinde yerleşmiş, aynı ya da benzer sektörlerde çalışarak orada da bir Anşa Bacılı topluluğunu meydana getirmişlerdir. İstanbul'a göç eden sözü edilen Anşa Bacılı topluluğu genellikle hurdacılık sektöründe çalışmaktadır. İç göçle birlikte Anşa Bacıların eğitim düzeyinde belirgin bir farklılaşmayı da yaşamaya başlamıştır. Seksenlerden önce Anşa Bacılı topluluğu dışındaki her topluluğa oldukça mesafeli duran ve mümkün mertebe etkileşim ve iletişime girmeyen Anşa Bacıların bu süreçte büyük oranda eğitim ve öğretim sürecinin de dışında kalmışlardır. Eğitim ve öğretim sürecine geç katılmalarının da etkisiyle olsa gerek Anşa Bacılı köylerdeki okuryazarlık düzeyi oldukça düşüktür.

Sözlü ve Yazılı Gelenekten “Ötekileştirilen” Bir Topluluğa Bakmak

Anşa Bacılı Alevilerine dair edinilen arşiv belgeleri en erken 19. yüzyılın sonlarına aittir. Sözü edilen yıllar Osmanlı Devleti'nin dönüşüm ve değişim yılları, aynı zamanda da tehditlere ve politik daralmaya bağlı olarak kendini korumak için siyasi önlemleri aldığı çalkantılı yıllardır. Bu süreçte devletin tek bütün yapılanmasını korumak temel amaç olmuştur. Tek bütün yapılanmanın korunabilmesi ise Sünni eğilimli merkezî otoritenin güçlendirilmesi ve tüm diğer etnik ve dinî yapıların Sünni ortodoksinin bir bileşeni hâline getirilmesi ya da sözü edilen farklı yapıların Sünni ortodoksiyi temel otorite olarak benimsemeleri stratejisine dayandırılmıştır. Başlangıçtan itibaren dinî yapılanmasını medrese ve tekke kurumsallaşması temelinde organize eden Osmanlı Devleti farklı inanç sistemlerini bu organizasyonun bir bileşeni hâline getirmenin ve denetlemenin uğraşını vermiştir. Medreseler Sünni inanç sistemi ve uygulamalarının hâkim olduğu, yanı sıra da politik otorite ile temas hâlinde bulunan ve bu yönüyle ortodoks bir karakter taşıyan kurumlar olarak ortaya çıkmıştır. Taşra teşkilatı içindeki farklı inanç sistemlerinin merkezî otorite ile bütünleştirilmesi ise tekkeler vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Tekke sistemi içinde yer alındığının göstergesi olmak üzere devlet tarafından farklı mistik eğilimlere beratlar tanzim edilmiş ve böylelikle merkezî otorite ve teşkilatlanmanın bir bileşeni hâline gelmiş ve getirilmişlerdir. 17. yüzyıldan itibaren giderek artan güç ve otorite kaybı ise 18 ve 19. yüzyıllarda Osmanlı'nın bu eğilimi güçlendirecek önlemleri almasına neden olmuştur (Deringil 1991: 345-359; Haksever 2009: 39-60; Karateke 2005: 13-52).

Alevilik söz konusu olduğunda bu süreç içindeki en somut dönüşüm Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması olmuştur. Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması esasında Batılı tip bir yenileşmeyi yaratmanın ötesinde Osmanlı toplumu içinde Sünni ortodoksi temelinde bir bütünleşmenin meydana getirilmesini temsil etmektedir. Zira, II. Mahmut Bektaşî derviş organizasyonunun desteklediği Yeniçeri Ocağı'nı kapatırken aynı zamanda da Bektaşî organizasyonunun faaliyetlerine son vermiş, mukabilinde de Mevlevileri müttefiki olarak desteklemeye ve askere almaya başlamıştır. Doja'ya göre bu durum aynı zamanda Aleviliğin Osmanlı Devleti'nce denetlenme ve kontrol edilme yöntemlerinin başında gelen Aleviliğin Bektaşîlik bağlamında kurumsallaştırılması ve Sünnileştirilmesi stratejisinin de başarısız kaldığını göstermektedir. Nitekim, II. Mahmut'un Yeniçeri ve Bektaşî teşkilatlanmasını tasfiye ederken 1600'lerin sonunda gelişen eğilime uygun olarak Mevlevileri destekleyişi, Bektaşîlerin askerî teşkilatlanmadaki yerini Mevlevilerin alışı da aslında Sünnileştirme ve tek bütün bir dinî yapıyı tesis etme çabasının bir başka yöntemini temsil etmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından Bektaşîlere yönelik sert bir tutum sergilenmiş, Bektaşî liderlerinin bir kısmı öldürülmüş, tekkelerin bir kısmı yıkılmış, bir kısmı ise cami, medrese, kervansaray ya da hastane olarak kullanılmak üzere "ulema"ya devredilmiştir. Bektaşî kuruluşlarının başına bu kuruluşları denetlemek ve kontrol etmek, Sünnileştirme sürecine ivme katmak üzere Nakşibendi şeyhleri atanmıştır. Böylece Bektaşîlerin Osmanlı toplumundaki askerî yapılanma içindeki pek çok rol ve hizmetleri Mevlevilere, sosyal hayattaki rol ve hizmetleri ise Nakşibendilere devredilmiştir (Doja 2006: 442-443; Yaman 2007: 121-122).

Osmanlı Devleti'nin Alevilik bağlamındaki resmî ve meşru muhatabı olan Bektaşîler şahsında Alevilere yönelik politik bütünlük bağlamı sözü edilen tutumu sonraki süreçte de devam etmiştir. II. Abdülhamit döneminde jurnallerin de etkisiyle sözü edilen tutum süreklilik kazanmıştır. Devletin bütünlüğü anlayışı II. Abdülhamit döneminde Panislamizm anlayışı çerçevesinde iyice kristalize olmuş, Sünni ortodoksi dışındaki gruplara yönelik şüpheli tutum keskinleşmiştir (Deringil 1991: 345-346). İşte Anşa Bacılılar kısaca özetlenen böylesi çatışmalı bir ortamın ürünü olma özelliğini taşımaktadır. Anşa Bacılılara dair sözlü ve yazılı kaynaklardan elde edilen veriler dönemin çalkantı, çekişmelerinin yanı sıra Anşa Bacılıların inanç sistemleri ile toplumsal yapılanmalarının da temel özelliklerini gözler önüne sermektedir.

Anşa Bacılılara dair ilk arşiv belgesi 1887 tarihlidir. Belge Anşa Bacılılara dair resmî şikâyet ve söylentilerle ilgili olarak Mayıs-Ağustos ayları arasındaki süreci kapsayan ve Tokat mutasarrıflığınca yürütülen soruşturmanın yazışmalarından ibarettir. Belgede Anşa Bacılı köyleri, kökenleri, hiyerarşik karizmatik liderleri,

topluluğa yönelik suçlamalar ve merkezî otorite bağlamındaki ötekilik durumlarına dair malumata rastlanmaktadır. Arşiv belgeleri örneğindeki yazılı gelenek ile alandan elde edilen veriler bağlamındaki sözlü gelenek, Anşa Bacıların manevi önderi Anşa Bacı, oğulları Hasan, Ali ve Hüseyin ile damadı İbrahim Ağa'nın şikâyet neticesinde Tokat'ta sorgulandığı, haklarında tahkikat yapıldığı, bu tahkikat neticesinde Şam'a sürgün edildikleri noktasında mutabık bulunmaktadır. Tamamı bu sorgulama süreci ile ilgili olan belgelerde öncelikle Anşa Bacıların işaret etmek üzere kullanılan kavramlara bakmakta yarar bulunmaktadır.

“Sarrac Keçelileri”

Anşa Bacıların karşılayan kavramlar olmak üzere belgede “Serrâc” ya da “Sarrâc”, “Keçeli” ve “Anşa Bacılı” tabirleri geçmektedir. Serrâc 2, Sarrâc çoğul şeklinde kullanılan “Sarrâclar” kelimesiyle birlikte 36 defa geçmektedir. Taife, takım ya da kabile gibi kavramlarla birlikte kullanılan Sarrac tabiri ile bir topluluğa işaret edilmek istendiği geçen şu ifadelerden anlaşılmaktadır: *Zile havâlisinde bulunan sarrâc tâifesinin ... ,Zile'nin Acısu ve Karşıpınar karyesinden ve sarrâc takımından Tablacı Veli zevcesi Ayşe Bacı ve oğlu Hüseyin ve Ali ve damadı Üçkaya karyesinden İbrahim'in...* (9 Temmuz 1887 tarihli belge), *Zile'nin Karşıpınar ve Acısu karyelerinden ve Sarrâc kabilesinden Tablacı Veli zevcesi Ayşe Bacı ile oğlu Hüseyin ve diğeri Ali ve damadı Üçkaya karyesinden İbrahim'in...* (27 Haziran 1887 tarihli belge) ... *sarrâcilerin Zile'de ve Tokat ve sâir civâr kazâlarda ne kadar köy ve ne mikdâr nüfusdan ibâret olduğunun ...* (13 Haziran 1887 tarihli belge).

Sarrac ifadesi ile işaret edilmek istenen topluluğun önemli bir özelliği Zile, Tokat, Sivas ve Yozgat çevresine yaşıyor olmalarıdır. Sarrac kavramı ile ifade edilen topluluğun temel karakteristiğini açık eden kavram ise yine metin içinde geçen “Keçeli” kavramıdır. Anşa Bacı'nın damadı İbrahim Ağa'nın sorgulanması esnasında geçen şu diyalog Sarrac ve Keçeli tabirinin ilişkililiğini gözler önüne sermektedir: *Sarrâc demek ne demektir? Evvelden sarrâc sözünü işidirim amma kime sarrâc dendiğini bilmiyorum. Öyle ammâ sarrâc denilen adamların başlarında keçe var işte senin başındaki de keçedir sizin meslek ve mezheb ittihâz ettiğiniz i'tikadınız her ne ise onu bilirsiniz ya? Estağfirullah ben öyle sarrâclık falan bilmem ne i'tikâdda olduklarına da ma'lûmâtım yok...*(20 Haziran 1887 tarihli belge).

Keçeli ya da çoğul şekli olan Keçeliler tabiri metin içinde 58 defa geçmektedir. Hem Serrâc hem de Sarrâc, Keçeli tabiriyle birlikte kullanılmakta ve Keçelilerin ismi olarak zikredilmektedir. Yine Anşa Bacı'nın oğullarından olan Ali'nin sorgusunda geçen şu diyalog Sarrac kelimesinin Keçeli olarak adlandırılan topluluğun adı olarak kullanıldığını göstermektedir: *Bu keçelilere sarrâc diyolarlar sarrâc ne demektir ve*

sarrâc denilmesinin sebebi nedir? Sarrâc ne demek olduğunu bilmiyorum sebebini dahi bilemiyorum...(17 Haziran 1887 tarihli belge).

Metin içinde sıklıkla geçen “sarrac ta’bîr olunan keçeliler” tabiri de yine aynı hususu yani Sarrac kavramının keçeli denilen bir topluluğun adı olduğunu göstermektedir. Aşağıda geçen ifadelerden de anlaşılacağı üzere Sarrac kavramı ile ifade edilen bu topluluğun en önemli özelliği ise Anşa Bacı’ya tabi oluşlarıdır. *...sarrac ta’bîr olunan Keçeliler mezbûrenin avanât ve mensûbâtından olduğu...* (16 Temmuz 1887 tarihli belge), *“Zile’nin yalnız Meşhed ovasının bir cihetinde yedi müdürlik dairesinde yirmi dört karyede beş yüz yirmi üç hâne ahâlîsi keçeli sarrâc takımı ve mezbûre Aişe Bacı’dan ahz u bey’at eden zümreden oldukları inde’t-tahkik anlaşılmış...* (2 Temmuz 1887 tarihli belge).

Sorgusu esnasında Anşa Bacı’ya yöneltilen şu soru Anşa Bacılı olduklarını göstermek üzere Keçe giydiklerini bu durumun ise çevre ahâlisi tarafından bilindiğini işaret etmektedir. *Yukardaki dediğim keçelilerin gelmeleri sizin için olduğunu umûmun bildiğidir bunların size nisbeti yani keçe giyip Ayşe Bacılıyız deyü size çağrılmalarının esbâb-ı mûcibesi ne ise hakikatini söyle?*(7 Haziran 1887 tarihli belge).

Anşa Bacı’ya tabi olan, tabi olduklarının göstergesi olarak da keçe giyen ve Sarrac olarak adlandırılan topluluğun bir diğer özelliği ise Anşa Bacı’nın aşiretinden oluşlarıdır. Aşağıda yer verilen ve Anşa Bacı ile oğullarının sorgusunda geçen ifadeler bu olgusal durumu göstermektedir. *Aşiretiniz silkine dâhil olan sarrâc keçelileri...* (7 Temmuz 1887 tarihli belge), *Sarrâc makûlesinden Zile ve Amaşya ve Tokat ve Niksar ve Hafik taraflarındaki kabilenize oğullarını lüzûmu kadar müridleriyle gönderip..., Damâdın İbrahim’i ve mahdûmun Hasan Sırrullah’ı ve daha müridinden ileride bulunan yârânını aşiretin dâhili Keçeliler köylerine gönderip Mehdîlik sırrı yakında zuhûr edecek nusret bizimdir deyü mürid ve yârânını çoğaltmakda olduğun söyleniyor bu mehdîlik sırrı ne sır olduğunu beyân ediniz?* (7 Temmuz 1887 tarihli belge).

Anşa Bacı’nın aşiretinin ismini ise sorgusu esnasında kendi ağzından öğrenmek mümkün olabilmektedir: *Sen hangi tâife ve aşiretdensin?Tâifeyi bilmem Beydili Aşireti’ndenim. Bu aşiretinizden hangi kazâlarda ne mikdâr köy vardır? Bizim kazâda Acısu ve Üçkaya bizim aşirettir başkalarını bilmem...*(7 Temmuz 1887 tarihli belge).

Böylece Sarrac kelimesi ile kastedilen topluluk giderek netleşmektedir. Buna göre Zile, Tokat, Yozgat ve Sivas civarında yaşayan, Beydili boyuna mensup, Anşa Bacı’ya tabi olan, bu tabiiyetin göstergesi olarak da keçe giyen ve Keçeli olarak bilinen topluluğun adıdır Sarrac. Sözü edilen topluluğun bir diğer önemli niteliği ise Kızılbaş toplulukların özelliğini taşıması, ancak Kızılbaş topluluklardan farklılaşan yönlerinin

bulunmasıdır. Bu yönüyle Sarrac “kan ve inanç akrabalığına” dayalı Keçeliler olarak bilinen topluluğun adıdır. Metinde geçen şu ifadeler ile Keçelilerin sıradan diğer Kızılbaş gruplardan farklılaştığı vurgulanmaktadır: ... bunlar âdi Kızılbaşlardan olmayıp sarrâc ta’bir olunan Şeni’ takımından oldukları ve mezbûrenin avanâtı yalnız Zile kazâsı ahâlîsinden ibâret olmayıp Sivas ve Tokat ve Niksar ve Amasya ve Yozgat ve sair civâr kazâlardaki Keçelilerin cümlesi bunlardan bey’at eden sarrâc takımından olup zükû olarak elli binden ziyâde olmak lâzım geleceği ve gerçi bunların esrârına hariçten kimse vâkıf değilse de Keçelilerin cümlesi... (12 Haziran 1887 tarihli belge), ... bunlar âdi Kızılbaşlardan olmayıp (Sarrâc) ta’bir eyledikleri keçeli takımı olduğu ve gerçi bu sarrâclar otuz sene mukaddeminden var imiş ise de sekiz on sene evvelisine gelince cüz’iyyât kabîlinden oldukları halde yakın vakitte gündün güne izdiyâd ederek Yozgat ve sair civâr kazâlardan mâ’adâ yalnız Sivas sancağı mülhakâtında iki yüz bu kadar köy ahâlîsi kâmilen bunlardan ahz-ı bey’at edip başlarına keçe giydirilmiş ve bunların ihbâr bulunduğu vechile nüfus-ı zükûr olarak otuz bini tecâvüz edip... (9 Haziran 1887 tarihli belge).

İlk bakışta kurumsal merkezî otoritenin ötekine yönelik eğilimini gözler önüne sermesi itibariyle toplumsal gerçekliği şüpheyle karşılanabilecek olan yukarıda bahsi geçen malumat hakkında sözlü geleneğin hafızasına başvurulduğunda ise benzer verilerle karşılaşılmaktadır. Her şeyden önce Anşa Bacıların Beydili boyuna mensup Anşa Bacı’ya tabi Kızılbaş bir topluluk olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır. Keçeliler tabiri halk arasında bilinmese de karizmatik hiyerarşik yapılanma içinde bilinmektedir. Kendisine Keçeli tabiri sorulan Rüstem Baba (45, OÖ, Tekirdağ-Zile Merkez) arşiv belgelerinde geçiyor olmasından kaynaklanan şaşkınlığını da gizlemeyerek Şamlı Mehmet’ten

*Döküldü keçeler de kızardı fesler
Yanıma gelmiyor evvelki dostlar
Hû deyince kırılır demir kafesler
Kün deyip dünyayı kuran gel yetiş*

dörtlüğünü okuyarak o dönem Anşa Bacı’ya tabi olan inanç ve kan akrabalığına dayalı topluluğu ifade etmek üzere Keçeliler tabirinin kullanıldığını belirtmiştir.

“İşyana Hazır Silahlı ve Atlı Bir Topluluk Olarak Anşa Bacıllar”

Belgelerden anlaşılan o ki Osmanlı Devleti, Anşa Bacılları merkezî otorite, tek bütün devlet anlayışı stratejisi ve bu stratejinin önemli bir sacayağını oluşturan Sünni ortodoksi için bir tehlike olarak görmüş ve araştırmıştır. Osmanlı Devleti’nin tarihinin her döneminde bir şekilde “Kızılbaş başkaldırı” ile mücadele ettiği göz önünde bulundurulduğunda bu tür önlemlere başvurusu hiç de şaşırtıcı

olmayacaktır. Anlaşılan o ki bir devlet adamı olarak istediği başarıyı elde edemese de Şah İsmail'in Şah Hatayı olarak Kızılbaş inanç sisteminde kodlanması ve Erdebil tekkesinin gölgesi, Osmanlı Devleti'ni sürekli olarak teyakkuzda kalmaya mecbur bırakmıştır. Anşa Bacılılar, Kızılbaş başkaldırı olarak görülebilecek en ufak girişimin bile dikkatle tetkik edilişi ve önlemlerinin alınışı için tipik bir örnektir. Anşa Bacı ve oğulları etraflarında geniş kitleleri toplayan nitelikleri ile bir Kızılbaş başkaldırı tehdidi olarak görülmüş ve kovuşturmaya tabi tutulmuşlardır.

Arşiv belgelerinde Anşa Bacı ve oğullarına dair şu hikâye çıkmaktadır. Beydili boyuna mensup Anşa Bacı Zile'nin Acısu köyündendir, ancak Karşıpınar'da oturmaktadır. Eşi Tablacı Veli Baba, Anşa Bacı yaklaşık elli yaşındayken yirmi sene önce ölmüştür. Anşa Bacı'nın otuz yaşındaki Hüseyin, yirmi altı yaşındaki Ali, yirmi iki yaşındaki Hasan olmak üzere üç oğlu bulunmaktadır. Köseoğlu İbrahim'in eşi olan ve Üçkaya köyünde oturan kırk yaşındaki Hatuh ile eşi öldüğü için Anşa Bacı'nın yanında kalan yirmi beş yaşındaki Sanem olmak üzere iki de kızı bulunmaktadır. Büyük oğlu Hüseyin, Acısu köyünde; Ali ve Hasan, Karşıpınar'da, damadı Köseoğlu İbrahim Ağa ise Üçkaya'da oturmaktadır. Acısu, Üçkaya ve Karşıpınar köylerine yakın Sünni köyleri olan İğdir ve Ağlıcak köylerinden gelen ihbar ve jurnal üzerine yetmiş yaşlarındaki Anşa Bacı ile oğulları hakkında tahkikata başlanır. Bu çerçevede olmak üzere önce Tokat'a götürülürler ve burada bir süre sorgulanırlar. Sorgulama devam ederken resmî yazışmalar da sürer ve soruşturma yapılır. Soruşturma ve tahkikata uğramalarının temel nedenleri ise merkezî otorite için tehdit oluşturacak tutum ve davranış içinde olmaları, bu ilk nedenle de ilişkili olacak biçimde sosyal yapıyı değiştirerek farklı bir inanç sistemi esasına dayalı yeni bir Kızılbaş ocağı kurma girişimleri olarak özetlenebilir. Belgede ilk olarak silahlı bir oluşumun mevcudiyetinin araştırıldığı, ardından silahlı bir harekete geçmeye sevk edecek ideolojik ve siyasal bir oluşumun varlığının araştırıldığı görülmektedir.

Anşa Bacı ve oğulları ile damadı, evlerinde silah bulundurmamak, kalabalık atlı birlikler hâlinde dolaşarak çevre köylerden kitleleri kendilerine katmak, Keçeliler adı altındaki sayıları otuz bine ulaşan bir toplulukla hareket etmek, büyük ahırlar kurmak, atlar beslemekle itham edilmişlerdir. Tüm bu zikredilenleri Kızılbaş isyanlar konusunda geniş bir tecrübe birikimine sahip Osmanlı Devleti'nin bir isyan hazırlığı olarak yorumlaması hiç de zor olmasa gerek. Dolayısıyla Osmanlı Devleti taşra teşkilatlanması içindeki bu yeni oluşumun kendi merkezî otoritesi için bir tehdit olup olmadığını anlamak üzere tahkikat yaptırmıştır.

Merkezî otorite için bir tehdit oluşturabilmek için ise merkezî otoritenin temel ideolojik algısından farklılaşan bir değerler sisteminin öne çıkartılması, siyasallaştırılması ve buna uygun bir yapılanmanın oluşturulması gerekmektedir.

Örneğin her ikisi de Türk devleti olan Osmanlı ve Safevi devletlerinin kendi erk ve iktidarlarını meşrulaştırmak üzere farklı inanç sistemlerini siyasallaştırdıkları ve bu bağlamda bir kurumsallaşmaya gittikleri görülmektedir. Şah İsmail politik gücünün kaynağı olarak Kızılbaş değerler sistemini görmüş, Osmanlı toplumu içindeki Kızılbaş bileşenleri kendi politik güç ve bağlamına taşımaya çalışmıştır. Osmanlı ise Sünniliği politik gücünün atf çerçevesi olarak görmüş ve buna uygun bir teşkilatlanmayı oluşturmuştur. Dolayısıyla politik güç ve hâkimiyet için öncelikle ideolojik düzeyde bir ayrışma gerekmektedir. Bu durum belgelerde bariz bir biçimde görülmektedir. Sünniliği politik güç ile etkileşime sokarak bir Sünni ortodoksiyi oluşturan ve buna bağlı bir sosyal yapıyı tesis eden Osmanlı Devleti, Anşa Bacılılar örneğinde olduğu üzere farklı bir ideolojik atf çerçevesinin farklı bir toplumsal yapı ve politik güç anlayışını, dolayısıyla da çatışmayı beraberinde getireceğini fark etmiş ve gerekli önlemleri almaya çalışmıştır.

Anşa Bacılıları merkezî otoritesi için bir tehdit olarak algılayan Osmanlı Devleti öncelikle bu oluşumun kendi değerler sistemi ve toplumsal yapısından, ardından da mevcut Kızılbaş oluşumlardan ayrışan ideolojik atf çerçevesini araştırmaya çalışmıştır. Bu noktada öne çıkan görüş Anşa Bacılıların Sünni ve Kızılbaş değerler sisteminden farklılaşan bir mezhep ihdas ettikleri noktasında düğümlenmiştir. Temel endişe Anşa Bacılıların Şah İsmail geleneğine dayalı inanç sistemi ve ideolojik geleneği siyasallaştırmaları ve devlet için tehdit oluşturmalarıdır. Böylesi bir stratejik yaklaşım ile esasında aynı zamanda Anşa Bacılıları pasivize edebilmek ve merkezî otoriteye bağlılıklarını sağlayabilmek için gereken meşru zemin de sağlanmış olmaktadır.

Anşa Bacıların nispeten süreç içinde pasivize edilen diğer Kızılbaş gruplardan farklılaşan yönlerinin bulunuşu ise Osmanlı Devleti'nin tedbirlerini artırmasına neden olmuş görünmektedir. Aşağıda örnek olarak sunulan arşiv belgesi Anşa Bacılıların bir ideolojik atf çerçevesi ile kendi hareketlerini meşrulaştırıp kitleleri peşlerine takmak suretiyle politik güce dönüşebileceklerine dair merkezî otoritenin taşıdığı endişeleri gözler önüne sermektedir. Başka bir deyişle belge, Anşa Bacılıların inanç sistemleri ekseninde politik bir güce dönüşme olasılığını ve devlet için tehdit oluşturabileceklerini işaret etmektedir.

... Ayşe Bacı'nın köyü dahi Karşıpınar köyü olmakla oradaki ikâmetgâhı kışla gibi büyük olup birkaç yüz at barındıracak ahırları mevcûd olduğu..., ... nusret kendülerin olduğundan bahisle biraz daha dost ve arkadaşlarının çoğaltılmasını tavsiye ve i'lân eylediği ve bunların evleri araştırılırsa çok sayıda gizlenmiş silah bulunacağı ve bunların durumlarının yine dikkatli davranılmazsa ileride Hükümet-i Seniyyeye bir gâile olacağı Zileli Arif ve İbrahim Tevfik imzâ ve mühürlerini içeren belge gelip incelendiğinde... (12 Haziran 1887 tarihli belge).

Haylû vakitden beri Zile kazâsı köyleri ahâlîsini türlü hîle ve aldatmalar ile aldatılmakta ve fesat ettirilerek küfre düşürüp tabiyetine almış olan Ayşe Bacı ve oğlunun fesat hareketleri hükümetçe dikkate alınmamasından dolayı günden güne şeriate aykırı ve İslâmiyet fesâdlarını artırdıktan başka işte şimdi de mehdilik iddi'asına başlamıştır bunların yine dikkate alınmadığından ileride hükümete bir büyük meşgûliyet açacaktır çünkü bunlar âdetâ tüm Zile köy ahalisin aldatarak vefesatlıkla ile emri altına aldıktan mâ'adâ civâr kazâlara ara sıra elli altmış atlu ile oğlunu çıkarıp kendilerine tab'iyet edenlerin kurtuluş bulup zulümden kurtulacakları hakkında bir çok ahmak aldatan sözlerle ahâlîyi yoldan çıkartıp edip otuz binden ziyâde müridân tedârik etmiştir bunları çeşitli yalanlarla soyup hattâ cennet satmak ve günâh bağışlamak yalanlarıyla külliyetlü paralar alıp köylüleri soyup soğana düşürmüştür şu aralık artık nusret geldi biraz daha ihvân ve ahbâbı çoğaldınız mehdilik sırrı zuhûr edecektir deyü damâdıyla bazı müridlerini köy-be-köy dolaştırıp i'lân ediyor Zülfikâr olan hâneleri araştırılırsa bir çok da silah dahi bulunur bu karı zâten fâhişe eskisi olup kocasının vefâtından iki sene sonra oynaşlarından kazandığı hamileliği kocasının rûhâniyeti gelip cimâ' ettiğini Kızılbaşlara türlü hîle ve desîse ile yutdurmuş oğlunu dahi Sırrullah olarak Sırrı Mehdî tamıtdırıştır böyle hilekârane davranış ile otuz bin Kızılbaş emri altında bulunur ise işin önem derecesi ve ileride ne gibi fesâdâtı netice vereceği ... (23 Mayıs 1887 tarihli belge).

Belge, Anşa Bacıların Sünni gelenekten farklılaşan eğilimleri bulunsa da bu eğilimden daha endişe verici olanın sözü edilen inançların politik bir güce dönüşme ve devlet için tehdit oluşturma ihtimalini dile getirmektedir. Bahsi geçen endişeye belgenin tamamında rastlanmaktadır.

Ayrıca Anşa Bacı, oğulları ve damadının sorgusuna dair belge tümüyle Anşa Bacı ve oğullarının isyan girişimi içinde olup olmadığını, kitleleri etraflarında toplamalarının bir sosyal hareketle ilişkili olup olmadığını anlamaya yöneliktir. Nitekim soruşturma sonunda diğer tüm suçlamaların gerçek olmadığı anlaşılrsa da Anşa Bacı'nın geniş bir kitleyi etrafında toplama özelliğinin tespiti oğullarının ve kendisinin sürgününü de beraberinde getirmiştir. ... *Ayşe Bacının Ali, Hüseyin ve Hasan Sırrullah adlı üç oğlu ve İbrahim adındaki damadı yapılan inceleme ve araştırmada ihbar edildiği gibi evlerinde silah bulunmamış. Mehdilik sırrına dair bir şey yok ise de serrac olarak adlandırılan Keçeliler Ayşe Bacı'nın yardımcılarında olup nüfusları az iken şimdi otuz bini geçtiği, icat ettikleri mezhebe göre aralarında mal ve namus ortaklığı fenalığı var olduğu ve Ayşe Bacı ne türlü talimat verirse keçesi altına girmeyenler kılıçtan geçecek diyerek oğullarının yeteri kadar atlılarla aldattıkları köylerde yardımcılarını çoğalttığı bu sayede mallarını artırdığı anlaşılmıştır...* (11 Ağustos 1887 tarihli belge).

Keçeliler şeklinde ifade edilen topluluktan sürekli olarak bahsedilişi de sözü edilen inanç sisteminin politik bir güce dönüşüp dönüşmediğini anlamaya yöneliktir.

Zira keçeden yapılan ve başa giyilen başlık anlamına gelen keçe politik anlamda Kızılbaşları sembolize eden bir giysi türü olarak görülmektedir. Nitekim kendisiyle görüşme yapılan Yusuf Baba “o zamanlar fes devleti keçe Kızılbaş’ı belirlerdi” ifadesiyle bu durumu işaret etmiştir. İnanç sisteminin politik bir güce dönüştüğünü ima eden bu türden sembollerin tespiti ise Anşa Bacılılara dair soruşturmanın ideolojik zemininin derinleştirilmesini de beraberinde getirmiş görünmektedir.

Vekiller Meclisi’nde bu tezkire okundu. Ayşe Bacı ve oğulları Ali, Hüseyin ve Hasan Sırrullah ve damadı İbrahim’in bildirilen bozgunculuk durumlarına göre Sivas bölgesinde ikametlerinin doğru olmayacağı Şam’a iskân edilmek üzere ve başka bölgelere kaçmalarına meydan verilmemek üzere Ayşe Bacı ve üç oğlu ve bir damadı çoluk çocuğuyla birlikte doğruca Şam’a gönderilmeleri uygun görülmektedir. Gerekenin yapılması beyanında (4 Eylül 1887 tarihli belge).

Dolayısıyla Anşa Bacı ve oğullarının sürgün edilmelerinin temel nedeni politik bir güce dönüşme ihtimalleridir. İnanç ve değerler sistemine ilişkin unsurlar ise sözü edilen politik güce dönüşümü sağlayan boyutu ve sürgün kararına yasal meşruiyet kazandıran yanı itibarıyla önem arz etmektedir.

“Bir Kızılbaş Ocağı Olarak Anşa Bacılılar”

Belgelerde Anşa Bacılıların inanç ve uygulamalarına dair doğrudan bir veriye rastlamak mümkün görünmemektedir. Anşa Bacılı Ocağı’na dair belgelerde soruşturmaya konu olan durumlar ise daha çok Kızılbaşlığa yönelik tarihi kalıp yargılardan besleniyor görünmektedir. Öncelikle belgelerden anlaşıldığına göre Anşa Bacılılar Sünni gelenek için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Tehdit olarak görülmelerinin ikinci nedeni ise Kızılbaş toplumsal yapısı içinde farklı bir inanç sistemini işaret eden yeni bir oluşumu tesis etmeleri ve bu yönüyle de Osmanlı taşra teşkilatında bir yapısal çözülmeyi temsil etmeleridir. Sünni inanç sistemi için tehdit oluşturduğuna inanılan temel bileşen Mehdilik iddiasıdır. Belgede Anşa Bacılılara yöneltilen iki başlıca iddiadan birini silahlanmaları diğerini ise Mehdilik iddiasında bulunmaları oluşturmaktadır.

Ayşe Bacı adında bir kadın bir hayli zamandan beri köy ahalisini aldattığı ve doğru yoldan çıkarmakta ile kendilerinden biyat alarak, kocasının vefatından sonra dünyaya getirmiş olduğu oğlu Hasan’ı Sırrullah tanıtarak Şeriat ve İslamiyet’e aykırı davranmış, pek çok dalalet ve bozgunculuk bulunmuş, günden güne yardımcıları ve müridesinin sayısı 30 bini aşmıştır. Ara sıra elli altmış atlı ile beraber oğlu Sırrullahı’ı çıkartarak türlü yalan ile halkı soyduktan başka bazı müritleriyle damadını köylere göndererek yakında Mehdilik sırrı edecek diye biraz daha taraftarlarını çoğalttığını... (21 Temmuz 1887 tarihli belge).

Belgede sıklıkla Anşa Bacıların Mehdilik iddiasında buldukları, Anşa Bacı'nın oğlu Hasan'ı Sırrullah olarak tanıttığı ve kendine müritler edindiği ifade edilmektedir. Mülki birimler arasındaki yazışmalarda kimi zaman ifadeler aynen alıntılanarak yazılsa da bazen de aşağıda geçen ifadelerde olduğu üzere durumun ağır hakaretlerle kaleme alındığı görülmektedir:

Ayşe Bacı adında bir kadının bir hayli zamandan beri köy ahalisini aldatarak ... kocasının vefatından iki sene sonra dünyaya getirdiği piçi Sırrullah tanıttırarak Şeriata ve İslamiyet'e aykırı doğru yoldan çıkma ve fesatlıklara cesaret eylediği ... şu aralık Mehdilik iddi'asına başlayıp ... yakında Mehdilik sırrı zuhûr edeceğinden ve nusret kendilerin olduğundan... (12 Haziran 1887 tarihli belge).

Mehdilik ve Hasan'ın Sırrullah olarak tanıtılmasından duyulan endişenin altında esasında sözü edilen inancın Şia ile ilişkilendirilmesi yatmaktadır. Bu yönüyle sözü edilen suçlamalar Sünni gelenek için bir tehdit olarak algılanmış gözükmektedir. Ancak alan araştırmasında Anşa Bacı'nın oğullarından Hasan için Sırrullah denilip denilmediğine dair sorularımız Anşa Bacıların arasında böylesi bir tanımlamanın olmadığını göstermiştir. Mehdilik inancının değerler sisteminin temel bileşeni olduğuna dair bir bulguya da rastlanılamamıştır. Nitekim belge içinde de soruşturma sonucunda Mehdilik iddiasına dair herhangi bir kanıt rastlanılamadığı ifade edilmektedir.

Anşa Bacıların genel toplumsal yapı içinde yeni bir mezhep oluşturdukları gerekçesiyle de sorgulanmışlardır. Anşa Bacıların şeklinde yeni bir mezhep oluşumu sadece Sünni gelenek açısından değil Kızılbaş topluluk içinde de bir yapısal çözülmeyi, farklı ve yeni bir ocak teşkilatlanmasını ifade eden yanı itibarıyla tehlikeli bulunmuş görülmektedir. Sünni gelenek açısından bir mezhep, Kızılbaş yapılanma açısından bir ocak olan bu yeni oluşumun mensupları ise Sarrac tabir edilen Keçelilerdir.

... yapılan soruşturmada ... sarrac ta'bir olunan Keçeliler Ayşe Bacı'nın yardımcı ve mensuplarında olduğu tasdik edilmiş ... bunların eski Mejdeğiler gibi bir mezhebi icad ettikleri ... icat ettikleri mezhebe göre aralarında namus ve mal ortaklığı çirkinliği bulunduğu ... anlaşılmıştır. Bu şekilde İslamiyet'e aykırı mezhep icat etmek dost ve yardımcılarını çoğaltmak İslâmiyet ve hükümetçe mühim işlerden olduğundan o kadar ahâlinin bu tür bir kadınla çoban gibi olan oğullarının aldatmalarına kapılmaları tek mektep ve bilgisizlikten bu nedenle her köye mektepler açmak suretiyle hocalar tayin etmek ve göndermek İslâm akaidinin itikatlarını düzelttirmek adı geçen mezhebin kendilerine mahsus bir alameti olan keçe giymeyi yasak ederek gerekenin yapılması... (16 Temmuz 1887 tarihli belge).

Sunulan metinde dikkat çeken hususların başında Anşa Bacıların İran'ı işaret eden sosyal ve dinî bir harekete yani Mazdekiliğe benzetilmesidir. Benzer bir biçimde metin içinde Anşa Bacı ve oğullarının Acem yani İran tarafına gidip

geldikleri belirtilerek sözü edilen ilişkinin bir çeşit Kızılbaş başkaldırı olup olmadığı araştırılmak istendiği anlaşılmaktadır. Belgede Mazdeklere benzer bir mezhep icat eden, mal ve ırz ortaklığına dayandığı söylenen Anşa Bacıların etkisini kırmak için köylerde okullar açılıp hocalar gönderilerek İslam inancın öğretilmesi önerilmektedir.

Yine belgeden anlaşılan o ki mezhep olarak sunulan oluşum esasında Kızılbaşlığa dair evham ve kalıp yarguların bir ürünüdür. Anşa Bacıların yeni bir mezhep olarak sunulmalarına zemin hazırlayan gerekçelerin pek çoğunun da Kızılbaşlığa dair kalıp yargılardan beslendiği görülmektedir. Sözü edilen mezhep ve Anşa Bacı ile ilgili olarak geçen şu ifadeler kalıp yarguların gücünü göstermekte, Anşa Bacıların günümüzde güçlü bir ötekilik hissini ve kapalı bir toplum özelliğini taşımalarının da gerekçelerini açık etmektedir. ... *İcat ettikleri mezhebe göre aralarında namus (ırz) ve mal ortaklığı çirkinliği bulunduğu ve Ayşe Bacı ne tür bir emir verirse keçesi altına girmeyenler kılıçtan geçecek diyerek oğullarını yeterli atlılarla idaresinde bulunan köylere göndererek yardımcılarını çoğalttığı ve bu sayede mallarını aldığı anlaşılmıştır...* (16 Temmuz 1887 tarihli belge).

Zile'nin Değerye köyünden Tartoğlu İsmail Kethüdâ bir gece Ayşe Bacı'nın odasına misafir olup gece oda kapısı dışarıdan kilitli bulup bi't-takrib açarak oldukları hânenin penceresinden kadın ve erkek karışık derneklerini gördüğünü ... ifade eylemiştir (30 Haziran 1887 tarihli belge).

... bu karı zaten (...) eskisi olup kocasının vefatından iki sene sonra oynaşlarından kazandığı hamileliği kocasının rûhâniyeti gelip cimâ' ettiğini Kızılbaşlara türlü hile ve desise ile yutturmuş... (23 Mayıs 1887 tarihli belge).

...kocasının vefatından iki sene sonra dünyaya getirdiği (...) Sırrullah tanıttırarak... (12 Haziran 1887 tarihli belge).

Belgede yer alan bu türden ifadeler esasında Kızılbaşlığa dair “mum söndü” tanımlı kalıp yarguların en tipik örneklerini oluşturmaktadır. Ancak bu türden ifadelerin Anşa Bacılarıyla ilişkilendirilmesi kesinlikle mümkün değildir. Zira, Anşa Bacıların toplumsal yaşamlarının en önemli bileşeni ailedir. Dahası aile yapısı ve birlikteliğini bozmaya yönelik her türlü uygulama şiddetle cezalandırılmaktadır. Tek eşli olan Anşa Bacılarda boşanma kesinlikle yasaktır ve düşkünlük sebebidir. Aynı şekilde eşini aldatmak düşkünlük nedenidir. Düşkünlüğün süresi ise ömür boyudur. Cinayet ve eşinin dışındaki biriyle beraber olarak boşanmaya sebep olma aynı toplumsal kınama ile karşılık bulmakta ve kişi ömür boyu düşkün ilan edilmektedir. Dolayısıyla aile birliğini bozmak toplumsal yapıda yaratacağı çözümler nedeniyle adam öldürmekle eş değer görülmektedir. Düşkünlük ise düşkün ilan edilen kişiyle

göz göze bile gelmeme esasına dayalı bir kınama ve cezalandırma sistemidir. Bu nedenle belgelerde geçen tüm bu ifadeler kalıp yargı olmaktan öte bir anlam ifade etmemektedir. Mal ortaklığı gibi bir uygulamaya da Anşa Bacılılar arasında rastlanmamıştır.

Belgede Anşa Bacılıların mezhep olarak sunulmasına dair kalıp yargısal tüm bu özellikler onların Kızılbaş yapılanma içinde bir ocak olup olmadığının ya da nasıl bir ocak olduğunun sorgulanışını da beraberinde getirmiş görünmektedir. Anşa Bacılılar sıradan Kızılbaşlardan farklı bir oluşum olarak takdim edilmiştir. Farklılıklarının bir nedeni resmî devlet onayını almış bir ocak olmayışlarının ötesinde Kızılbaş inanç sisteminin kalıp yargılar temelinde ötekileştirilmesiyle de ilişkilidir. Nitekim belgede Anşa Bacılıların inançlarının sıradan Kızılbaşlarınkinden çok daha kötü olduğuna işaret edilmektedir. Kötü ile kast edilen, anlaşılan o ki Sünni inanç ve uygulamalarla uzlaşmazlık derecesidir.

... bunlar âdî Kızılbaşlardan olmayıp sarrâc ta'bir olunan Şeni takımından oldukları ... ve sair civâr kazâlardaki Keçelilerin hepsi bunlardan biy'at eden sarrâc takımından olup ... gerçi bunların sırlarına dışarıdan kimseler vâkif değilse de Keçelilerin hepsi Ayşe Bacı'nın eşinin ölümünden sonra dünyaya getirdiği küçük oğlu Hasan'ı Sırrullah tanıyıp o nâm ile itâ'at etmekde ve hattâ ahz ve biy'at edenler kurtulmuş kişilerden ve biy'at etmeyenlere kâfir nazarıyla bakılıp yüzlerini görenleri cennetlik olduğuna inandıkları meşhûr ve mütevâtir idüğü... doğru yoldan ayrılmış olan fırkayı herkese kabul etdirmediği kendilerine göre pek mukaddes inancı vaki olup iki seneden beri gündün güne firka-i merkûme tekessür ederek diğer Kızılbaşlardan daha kötü olarak Hasan'a yani Sırrullah'a tapmakta oldukları bunların Mejdeki mezhebine yakın bir mezhep icat etmişlerdir ki aralarında mal ve namus ortaklığı olduğu ve bunlardan her bir fenalığın meydana geldiği... (12 Haziran 1887 tarihli belge).

Sunulan metin bir topluluğun inanç ve değerler sisteminin yeterince tanınmayışı ve anlaşılmasının güçlü ön yargıları beraberinde getireceğinin açık örneklerindedir. Zira, kurumsal dinler bağlamı bir bakış açısıyla genelde Kızılbaş değerler sistemi özelde ise Anşa Bacılıları anlamak mümkün gözükmemektedir. Zira her ikisi de farklı kutsallık kaynaklarından beslenmekte ve toplumsal yapıya bu değerler sistemi temelinde etki etmektedir. Nitekim yapılan gözlemler Anşa Bacılılarda güçlü bir atalar kültürünün olduğunu, hatta atalar kültürünün inanç sisteminin esasını oluşturduğunu göstermiştir. Anşa Bacılıların Kızılbaş yapılanma içinde yapıyı bozan bir ocak olarak ayrışmasının zeminini de yine temel değerler sistemine yapılan vurgu oluşturmuştur. Belgeden ve alandan edinilen verilerden de anlaşıldığı üzere Anşa Bacılılar devlet tarafından verilmiş postnişinlik beratına sahip Hubyar Ocağı'na bağlı bir topluluktur. Anşa Bacılıların Hubyar Ocağı'ndan ayrıldığı ve ayrı bir ocak olarak hareket ettiğini ifade eden belgede ayrılış gerekçesine rastlanılmamaktadır.

Zâten Tozanlı nâhiyesinde Hobyar Tekyenîşini Ali Efendi'ye tâbi' olup da daha sonra vazgeçen yani ayrıca baş çekerek bir daha âdetleri üzere hediyeelerini göndermeyen ve etraftan gönderilmemesine sebebiyet veren Zile'nin Karşıpınar ve Acısu karyelerinden ve Sarrâc kabilesinden Tablacı Veli karısı Ayşe Bacı ile oğlu Hüseyin ve diğeri Ali ve damâdı Üçkaya köyünden İbrahim'in ... kendilerine bağlı köyleri gezip dolaşarak kurdukları ettikleri tekye ve kendileri için güyâ nezr ve atıyye nâmına (adak ve hediye adına) bir hayli tedarik eyledikleri ... (27 Haziran 1887 tarihli belge).

Anşa Bacıların Hubyar Ocağı'ndan ayrılışları için alan araştırması sonucunda tek ve ortak bir veriye ulaşılmıştır. Buna göre Osmanlı Devleti Sünnileştirme politikaları çerçevesinde Hubyar Ocağı'nın başına Nakşi şeyhlerini getirmiş, Hubyar tekkesi bir medreseye dönüştürülmüştür. Süreç içinde Hubyar Dedeleri temel Kızılbaş inanç ve uygulamaları bir yana bırakıp Kur'an okumaya, cenazeleri Kur'an okuyarak kaldırmaya başlamıştır. Bunun üzerine Veli Baba Kızılbaş değerleri koruyamadıkları ve Sünnileştikleri gerekçesiyle Hubyar Ocağı'ndan ayrılmış ve kendi ocaklığını ilan etmiştir. 1860'larda ölümünün ardından ise yerine Anşa Bacı geçmiş ve ocağı güçlendirmiş etrafına epey bir kitleyi toplamıştır. Belgelerde geçen ... otuz sene öncesinden var ise de on sene öncesine kadar sayıları az olduğu halde yakın vakitte günden güne çoğalarak.., ifadesi de aslında bu görüşü destekler niteliktedir. Belgelerin 1887 tarihli olduğu göz önünde bulundurulduğunda yaklaşık otuz sene öncesinde yani 1850'li yıllarda Anşa Bacıların Hubyar Ocağı'ndan ayrıldığı akla gelmektedir. Sözü edilen yıllar II. Mahmut döneminde başlayarak daha sonraki süreçte devam eden Yeniçeri Ocağı ve ardından da tüm Bektaşî ve Kızılbaş tekkelere kapatılması ya da Sünni geleneğe göre dönüştürülmesi sürecine denk gelmektedir. Metinde geçen 1870'li yıllardan başlayarak on yıllık süreçte Anşa Bacıların sayısındaki artış ise II. Abdülhamit'in Panislamizm politikalarıyla ilişkili görünmektedir. Anlaşılan o ki Kızılbaş topluluğa yönelik artan müdahale tepkiyi doğurmuş ve Anşa Bacıların geniş bir kitleye ulaşmasına neden olmuştur. Tüm bu verileri destekler biçimde günümüz Anşa Bacıların kendilerinin Kızılbaş olduğunu ancak diğer Kızılbaş gruplardan farklı olduklarını, "kendi yollarının, bozulmamış, çok ince ve zor" olduğunu belirtmektedirler.

"Sünnileştirilmeye Karşı Direnen Anşa Bacıların"

Anşa Bacıların merkezî otorite tarafından Sünnileştirilme çabalarını yine yazılı ve sözlü gelenekten öğrenmekteyiz. Öyle ki arşiv belgelerinde onların İslamiyet'e uygun olmayan inanç ve uygulamalarda buldukları, onları doğru yola getirmek için alınması gereken önlemler ve yaptırımlardan söz edilmektedir.

Anadolu Aleviliğinde atalar kültürünün bir göstergesi olan kutsal kişilerin mezarlarını ziyaret etmek, Anşa Bacıların da vazgeçilmez ibadetleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı hükümetinin söz konusu ibadeti batıl, sapkınlık olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır:

Ayşe Bacı'nın kocası Tablacı Veli'nin üzerine türbe yapıp yeşil örterek büyük erenlerden bir zât şekline koyduklarından bunun ve bu gibi Çayır köyünde Hasan Baba'nın hürmet etmekte bulunduğu diğer bir münasip mezarın yıkılmakla bir kabirleri menzilesini azaltılmadıkça zamanın geçmesiyle mevcut durum unutulmuş civarda bulunan ehl-i sünnet cahilleri ziyaretle belki yardım isteyip edip küfür ve dalalette kalacakları da olabilecek şeylerdendir (9 Temmuz 1887 tarihli belge). Görüldüğü üzere Osmanlı hükûmetinin Anşa Bacılıları Sünnileştirmek için ziyaret yerlerinin yıkılmasını uygun gördüğü anlaşılmaktadır.

Merkezi otoritenin Anşa Bacılıları Sünnileştirme politikalarından bir diğeri onların kılık-kıyafetlerini değiştirmeye yöneliktir: *...Ayşe Bacı ne tür bir emir verirse keçesi altına girmeyenler kılıçtan geçecek diyerek oğullarını yeterli atlılarla idaresinde bulunan köylere göndererek yardımcıları çoğalttığı ve bu sayede mallarını aldığı anlaşılmıştır. Bu şekilde İslamiyet'e aykırı mezheb icat etmek dost ve yardımcıları çoğaltmak İslâmiyet ve hükümetçe mühim işlerden olduğundan o kadar ahâlinin bu tür bir kadınla çoban gibi olan oğullarının aldatmalarına kapılmaları tek mekteb ve bilgisizlikten bu nedenle her köye mektebler açmak suretiyle hocalar tayin etmek ve göndermek İslam akaidinin itikadlarını düzeltirmek adı geçen mezhebin kendilerine mahsus bir alameti olan keçe giymeyi yasak ederek gerekenin yapılması...* (16 Temmuz 1887 tarihli belge). Yukarıda da belirttiğimiz gibi Anşa Bacılıların etkisini kırmak için köylerde okullar açılıp hocalar gönderilerek İslam inancının öğretilmesi önerilmektedir. Devletçe tanınan resmî İslam itikadının Sünni gelenek olduğu göz önünde bulundurulduğunda sözü edilen öneri ile medrese eğitiminin yaygınlaştırılarak bölge Kızılbaşlarının Sünnileştirilmesinin gerekliliğinin vurgulandığı anlaşılmaktadır. Sünnileştirilmeye ise kendilerine Kızılbaşlıklarını hatırlatacak Kızılbaşlık sembollerinin ortadan kaldırılması ile başlanması, bu çerçevede de Keçelerin yasaklanması gerekmektedir. Belgeye göre bu tür önlemlerin alınmayışı din ve devlet açısından önemli sorunları doğuracaktır. Anşa Bacılılara dair bahsi geçen öneri dönemin tipik önlemlerinden aslında. Öyle ki aynı dönemlerde Anadolu'nun farklı yörelerindeki Kızılbaşlar için eğitim yoluyla Sünnileştirme politikaları uygulanmıştır. Zira, 18 ve 19. yüzyıl, Sünnileştirme politikalarının bir parçası olmak üzere pek çok Kızılbaş ve Bektaşî tekkесinin kapatılması ya da tekkelerin başına Nakşî şeyhlerin geçmesi, tekkelerin Sünni geleneğin öğretildiği medreselere dönüştürülmesi süreçlerine şahitlik etmiştir. Başka bir belgede yine Anşa Bacılıların eğitim yoluyla Sünnileştirilmesi gerektiği yönünde bilgiler yer almaktadır: *...Ayşe Bacı ise Tokat Sancağının Zile kazası dahilinden Tanrılık davası iddiasıyla şöhret bulmuş bir karı olup şimdiye kadar yukarıda ifade edildiği olaydan ve diğer isimleri meçhul köylerden üç dört bin nüfus geçen ahaliyi mezheplerini değiştirmiş .....Halbuki şimdiki halde bu duruma karşı yani mezhep değiştirme konusunda tedbir alınması gerekmektedir. Bunun çaresi ise kaza, nahiye ve*

köylerde birer mektep açılarak eğitim yapılmasıdır. Ayrıca sürekli buralarda konu ile alakalı kaymakam ve müdürlerin takibat yapması gerekmektedir (21 Aralık 1887 tarihli belge). Belgede, Anşa Bacıların Anşa Bacı'ya Tanrı olarak inandıkları ve pek çok köyün Sünnilikten dönerek Anşa Bacı'nın mezhebine geçtiği vurgulanmakta; bu durumun önlenmesi için okullar açılarak Sünni eğitim verilmesi öngörülmektedir.

Kurumsal ve yazılı geleneğin hafızasından süzülen veriler ile sözlü geleneğin hafızasından gelen veriler, merkezî otoritenin Anşa Bacılları ötekileştirme açısından paralellik arz etmektedir. Zira araştırma sahamızdaki katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşmelerde, sürekli merkezî otoritenin baskıları dile getirilmiştir: *Osmanlı döneminde bizim köylerimizde orucu yiyorsunuz diye tarlalarda çalışırken insanların ağzına sıcak tereyağını dökmüşler öldürmüşler, silah sıkmada (İsmail A. İÖ, 63, Sarıköy; Ali K. İÖ, 58, Kamışcık). Merkezî otoritenin Anşa Bacılı köylere inançsal açıdan sürekli baskı yaptığını araştırma sahamızdaki kaynak kişiler ısrarla vurgulamaktadır. Bu baskılara örnek olarak cem ayininin gizli yapılmasını göstermektedirler: Büyükllerimiz, Osmanlı döneminde köyün girişinden cemin yapıldığı mekana kadar 8-10 kişinin gözcü olarak görevlendirildiğini anlatırlardı. Çünkü bizim köyleri cem yapıyor mu diye sürekli zaptiyeler basarmış, (Ahmet K. OKYD, 85, Demircialan; Bektaş A. OKYD, 83, Üçkaya). Diğer bir baskı ve Sünnileştirme çabası da cuma namazı ile ilgilidir. Araştırma sahamızdaki hemen her köyde bu konuda anlatılanlar aynıdır: Daha düne kadar bizim köylerden her hafta en yakın Sünni köyüne 5 kişinin cuma namazına gitme zorunluluğu vardı; gittiğimiz köyün muhtarı bizim cuma namazına geldiğimizi yukarıya rapor ederdi (Rüstem K. OÖ, 45, Tekirdağ-Zile Merkez; Hatem A. OKYD, 85, Acısu; Yusuf K. OÖ, 41, Karşıpınar; Hasan Ö. İÖ, 64, Çayır).*

Sonuç

İnanç ve kan akrabalığına dayalı, kapalı bir topluluk olma özelliğini taşıyan Anşa Bacıllar, Hubyar Ocağı'ndan ayrılıp kendi ocaklarını ihdas etmeleriyle birlikte merkezî kurumsal otorite tarafından ötekileştirilmiştir. Merkezî kurumsal otoritenin söz konusu topluluğu ötekileştirmesi, onları Sünnileştirememesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Çünkü Anşa Bacıllar, merkezî otoriteye boğun eğmemişler, medrese eğitimine tabi tutulan Hubyar Dedelerini merkezî otoritenin temsilcisi olarak kabul etmişler; “korunmak” amacıyla ayrı bir ocak kurmuşlardır. Anşa Bacılların bizzat Osmanlı hükûmeti tarafından Mazdekilik, İnan taraftarlığı, sapkınlıkla suçlandığını, aynı zamanda karizmatik şahsiyetlerinin sıklıkla tahkikata uğradığını, sürgün edildiğini hem kurumsal ve yazılı geleneğin hafızasından süzülen verilerden hem de sözlü geleneğin hafızasından gelen verilerden anlamaktayız. Bu bağlamda, merkezî otoritenin Anşa Bacıllar üzerindeki ötekileştirme politikasının dinî, siyasi, ahlaki ve baskı-yıldırma olmak üzere çok yönlü olduğunu görmekteyiz.

Kaynakça

- BOA, Y.PRK-ASK Dosya no: 43, Gömlek Sıra No: 104, 1305 R 27 (21 Aralık 1887).
- BOA, DH.MUİ. , Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328 (Hicri) (17 Ocak 1910)
- BOA, DH.MKT.PRK. 1006/28 Fi 15 Haziran sene [1]303, [27 Haziran 1887]
- 1006/28 Fi 1 Haziran sene [1]303, [13 Haziran 1887]
- 1006/28 Fi 8 Haziran sene [1]303, [20 Haziran 1887]
- 1006/28 Fi 25 Haziran sene [1]303, [17 Haziran 1887]
- 1006/28 Fi 23 Şevvâl [1] 304 ve 4 Temmuz sene [1]303, [16 Temmuz 1887]
- 1006/28 Fi 20 Haziran sene [1]303, [2 Temmuz 1887]
- 1006/28 Fi 25 Haziran sene [1]303, [7 Haziran 1887]
- 1006/28 Fi 25 Haziran sene [1]303, [7 Temmuz 1887]
- 1006/28 Fi 31 Mayıs sene [1]303 [12 Haziran 1887]
- 1006/28 Fi 28 Mayıs sene [1]303 [9 Haziran 1887]
- 1006/28 Fi 11 Mayıs sene [1]303 [23 Mayıs 1887]
- 1006/28 Fi 21 Zilka'de. Sene [1]304 ve fi 30 Temmuz sene [1]303, [11 Ağustos 1887]
- 1006/28 Fi 16 Zilhicce sene 1304 ve fi 23 Ağustos sene 1303, [4 Eylül 1887]
- 1006/28 Fi 29 Şevvâl sene, [1]304 ve fi 9 Temmuz sene [1]303, [21 Temmuz 1887]
- 1006/28 Fi 18 Haziran sene [1]303, [30 Haziran 1887]
- 1006/28 Fi 27 Haziran sene [1]303, [9 Temmuz 1887]
- 1006/28 Fi 16 Zilhicce sene 1304 ve fi 23 Ağustos sene 1303, [4 Eylül 1887]
- 1006/28 Fi 6 Haziran sene [1]303 [18 Haziran 1887]
- DERİNGİL, Selim (1991): "Legitimacy Structures in the Ottoman State: The Reign of Abdulhamid II (1876-1909)", *International Journal of Middle East Studies*, 23/3, pp. 345-359.
- DOJA, Albert (2006): "A Political History of Bektashism from Ottoman Anatolia to Contemporary Turkey", *Journal of Church and State*, 48 (2). pp. 423-450.
- HAKSEVER, Ahmet Cahit (2009): "Osmanlı'nın Son Döneminde Islahat ve Tarikatlar: Bektâşilik Ve Nakşibendilik Örneği", *Ekev Akademi Dergisi*, 13/38, ss.39-60.
- KARATEKE, Hakan T. (2005): "Legitimizing the Ottoman Sultanate: A Framework for Historical Analysis" in *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, Hakan T. Karateke and Maurus Reinkowski (eds.), Brill, Leiden, pp.13-52.
- YAMAN, Ali (2006): *Kızılbaş Alevi Ocakları*, Ankara.
- (2007): *Alevilik ve Kızılbaşlığın Gizli Tarihi*, İstanbul.